

УДК 007 : 344 : 070

УКРАЇНЬСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ У ПУБЛІЦИСТИЦІ М. ГРУШЕВСЬКОГО 1917–1918 РОКІВ

ГЕРАСИМЧУК Надія,

канд. наук із соц. комунік., доц.,

Інститут журналістики КНУ імені Тараса Шевченка, вул. Мельникова, 36/1, м. Київ, 04119, Україна,
e-mail: journ@univ.kiev.ua

У статті розглядається публіцистика М. Грушевського періоду української революції 1917–1918 рр., коли він очолював Українську Центральну Раду та сформував її стратегію. Розробивши ідейно-теоретичні підвалини українського національно-визвольного руху, він став його теоретико-ідеологом і безпосереднім учасником.

Об'єкт дослідження – щоденні газети «Нова Рада» і «Народна воля», що стали для М. Грушевського важливими каналами його безпосереднього зв'язку та впливу на український народ. Мета дослідження – з'ясувати проблемно-тематичні аспекти публікацій указаних щоденників, їхню роль в українському національно-визвольному русі. Під час опрацювання матеріалів газет застосовано методи аналізу змісту, узагальнення, проблемно-тематичний, що дало можливість визначити їхню проблематику. Визначено, що проблематикою публіцистики М. Грушевського є національне питання, права і свободи українців, об'єднання політичних сил, державна символіка, земельне питання. Висновки дослідження полягають у тому, що політичний і публіцистичний хист М. Грушевського забезпечили українському рухові єдність і монолітність.

Ключові слова: національно-визвольний рух, «Нова Рада», «Народна воля», революція.

Вступ. Грушевськознавство як галузь історичної науки постійно перебуває в центрі уваги дослідників, динамічно розвивається, залучаючи дедалі нові кола вчених. Переконалим свідченням цього є зокрема п'ятдесятитомне зібрання творів М. Грушевського, що з 2002 р. почало виходити під патронатом Національної академії наук України у Львові. Дослідженням наукової, громадсько-політичної діяльності подвижника української нації займалися грушевськознавці з діаспори Л. Винар, А. Жуковський.

Авторами наукових праць про публіцистику М. Грушевського є історики І. Верба, І. Гирич, С. Кіржаєв, Н. Романцева, В. Тельвак, І. Ткаченко, Я. Пиріг, Ю. Шаповал та ін. Одне з останніх досліджень – ґрунтовна стаття Я. Калакури про внесок великого вченого в запровадження та змістовне наповнення концептів «історіографія» та «українська історіографія». Також автор запропонував типологію жанрів та проблематики його історіографічних праць [5].

Політичній публіцистиці М. Грушевського періоду української революції 1917 р. присвячена ґрунтовна передмова до 4-го тому зазначеного вище п'ятдесятитомника професора-історика В. Верстюка [2]. У ній автор не лише розглянув твори великого вченого, а й пояснив причини поміркованості його поглядів на Лютневу революцію.

В українському журналістикознавстві непересічна постать М. Грушевського також привертає пильну увагу науковців. Так, у навчальних посібниках із історії української преси О. Дея, А. Животка, О. Мукомели згадується про його редакторську, видавничу та публіцистичну діяльність. Особистість М. Грушевського-історика й публіциста неодноразово ставала предметом дослідження Н. Сидоренко [7 ; 8]. М. Нечиталюк загалом уважав ученого реформатором української журналістики [6].

Погляди вченого на українські національні проблеми, його політичні вагання в еміграції, коли він був автором і редактором віденського журналу «Борітеся-Поборете!» (1920–1922), розглянув професор О. Богуславський у монографії (розділ «Еміграційна полеміка М. Грушевського: між пошуком національної ідеї і партій-

ними шорами») [1, с. 67–78]. А В. Георгієвська визначила проблемно-тематичні аспекти публіцистики М. Грушевського на сторінках цього партійного тижневика [3].

Актуальність дослідження зумовлена відсутністю в українському журналістикознавстві окремих наукових праць, присвячених дослідженню публіцистики М. Грушевського 1917–1918 рр., зокрема її впливу на українські революційні події, а також про внесок у теорію українського державотворення 1917–1918 рр.

Мета розвідки – на матеріалі українських видань Наддніпрянської України з'ясувати особливості публіцистичної діяльності М. Грушевського періоду 1917–1918 рр., з'ясувати проблемно-тематичні аспекти публікацій указаних щоденників, їх роль в українському національно-визвольному русі. *Об'єктом* розвідки обрано щоденні газети «Нова Рада» та «Народна воля», їх публікації впродовж 1917–1918 рр.

Методи дослідження. Використано історико-бібліографічний, проблемно-тематичний методи, а також метод спостереження, аналізу й синтезу наукової інформації. За допомогою історико-бібліографічного досліджено історіографію проблеми та доповнено дані спостереження (у вступі), а також підбито висновки дослідження. В основній частині статті за допомогою методів аналізу й синтезу наукової інформації з'ясовано зв'язки та закономірності розвитку досліджуваного об'єкта. Проблемно-тематичний метод дав змогу визначити основні проблемно-тематичні аспекти публіцистики М. Грушевського.

Результати й обговорення. До сторіччя української революції 1917–1921 рр. Бі-Бі-Сі Україна разом із відомими істориками Ю. Шаповалом, М. Ковальчуком, К. Галушкою визначила десять особистостей, які найбільше вплинули на революційні події. Як зазначено в матеріалі «10 ключових діячів Української революції», перше місце посів М. Грушевський за вагомістю внеску [4]. Цей факт підкреслює його визначну роль у революційних подіях, непересічне значення публікацій для теорії та практики українського державотворення 1917–1918 рр.

За недовгий час свого існування (7 березня 1917 – квітень 1918 рр.) Центральна Рада (надалі ЦР), очолювана М. Грушевським, пройшла непростий шлях від вимог автономії до проголошення незалежності.

Коли почалася Лютнева революція, М. Грушевський був у Москві, де працював як історик та розгорнув активну громадсько-політичну діяльність. Зокрема він відновив роботу філії Товариства українських поступовців, обдумував можливості відновлення української преси.

Старше покоління поступовців на той час дискутувало з молодими українськими соціал-демократами щодо принципів творення ЦР як координуючого центру. Приїхавши до Києва й очоливши ЦР, політик одразу висунув ідею мобілізації українського руху, висловив свої думки щодо його політичних і правових засад. Наполягав на тому, що ЦР мала стати керівним органом українського руху. Такі погляди М. Грушевський виклав у газеті «Нова Рада» в статті «На Всеукраїнський з'їзд!», написаній 29 березня, напередодні скликання ЦР Всеукраїнського національного конгресу (Національного з'їзду). Він зазначав: «Центральна Рада, організована в Києві з представників усіх київських організованих українських верств і доповнена делегатами організацій позакиївських, уже тепер, в своїм тимчасовім складі, являється признаним усім свідомим українством центральним українським урядом. З'їзд має дати йому останню форму, вибрати його в постійнім уже складі .., одним словом, привести в систему і порядок всеукраїнську національну організацію» (Нова Рада. – № 3). З'їзд переорієнтував діяльність ЦР з культурно-просвітницької на державотворчу, одностайно обрав М. Грушевського її головою, продемонструвавши перед Тимчасовим урядом серйозність і необхідність вирішення українських національних питань. Підсумки його роботи керівник ЦР виклав у статті «По з'їзді» (Нова Рада. – № 13/14).

«Пекучою» потребою внутрішнього життя вважав М. Грушевський відновлення преси, тож відразу розпочав діяльність у газетах «Нова Рада», «Народна воля», «Ві-

сті з Української Центральної Ради» (функціонувала в Києві з квітня до листопада 1917 р.). Його публікації були реакцією на певні поточні події та мали надзвичайне концептуальне значення, формували стратегію діяльності ЦР.

«Нова Рада» почала виходити з 25 березня 1917 р. Для її першого числа М. Грушевський написав статтю «Велика хвиля», яскраво виражений ораторський характер якої підкреслює палке бажання керівника ЦР переконати українців сміливо ставити політичні вимоги: «Ми знову стали ... вільними і повноправними, і можемо знову рішати про себе, становити право для себе і будувати долю свого народу, своєї землі... Домагання, котрі висуває нинішня хвиля, можуть бути прикрою несподіванкою для багатьох. Але нема що робити! Мусимо їх ставити і проводити. Лагідно, по можності, і тактовно, скільки є змоги, але рішучо, рішучо, рішучо!» (№ 1). Головною політичною метою він вважав автономію та федерацію, розглядаючи автономію України в контексті відносин українського руху з центральною владою Росії. Подібні погляди викладено в статті «Повороту нема» (№ 4), що стала продовженням «Великої хвилі». В цьому ж номері надруковано три промови, проголошені М. Грушевським на маніфестації – першому громадсько-політичному заході, організованому ЦР, у якій взяла участь майже чверть населення Києва (№ 1).

Коли Тимчасовий уряд відкладав вирішення українського національного питання в Росії до Всеросійських Установчих зборів, публіцист написав статтю «Від слова до діла!», у якій наголошував, що українцям не треба самим вирішувати свою долю, будувати своє внутрішнє життя. Він підкреслив, що новий устрій «виробиться на місцях, в національних і всяких інших областях, в згоді з принципами свободи й демократизму, за порозумінням місцевих національних і класових груп, і Установчим збором буде предложений вже до остаточного підтвердження і затвердження!» (№ 5).

Політичну програму ЦР М. Грушевський вважав спорідненою з ідеями діячів Кирило-Мефодіївського товариства. У статті «З старого і нового» (№ 2) він проаналізував «Книгу буття українського народу» та провів паралелі між її головними ідеями (безкласовість української нації, єдність, федералізм) і політичними завданнями українського руху 1917 р.

Важливу проблему становища національних меншин в автономній Україні порушено в статті «Народам України». М. Грушевський стверджував, що демократичний лад забезпечить рівні права всім народам, які живуть на території України: «Право національних меншостей буде забезпечене!» (№ 6).

Подібна тема пропонувалася читачам у статті «Чи Україна тільки для українців?». На той час в українському русі виникли політичні течії – націоналістична та самостійників. Як досвідчений історик і толерантна людина, М. Грушевський відмовив на їхні радикальні гасла, що «Україна не тільки для українців, а для всіх, хто живе на Україні, а живучи, любить її, а люблячи, хоче працювати для добра краю і його людності, служити, а не оббирати, не експлуатувати для себе» (№ 15).

У газеті «Народна воля», яка передбачала охопити своєю читацькою аудиторією українське село і виходити з травня 1917 р. до листопада 1919 р., протягом першого року надруковано близько 40 статей і промов публіциста. Першим стало звернення «До товаришів-українців» (1917. – № 2). М. Грушевський відповів усім, хто звернувся до нього як до голови ЦР із національних питань.

У «Народній волі» також друкував відкриті заяви. Так, він дав відсіч начальнику Київського військового округу К. Обручову (належав до партії есерів, не підтримав українську революцію) на його закиди щодо згоди ЦР на припинення формування нових українських частин: «Ні я, ні ЦР зовсім не погоджувались на домагання міністра, аби до кінця війни нові українські частини не формувались» (1917. – № 24).

Після проведення Перших Всеукраїнських військового та селянського з'їздів до ЦР увійшли військові та селяни. Це поповнення М. Грушевський назвав «великим ділом» у статті з однойменною назвою (1917. – № 25. – С. 1–2).

Рішучим, твердим тоном наповнена стаття «Що воно?» (1917. – № 27) – реакція лідера ЦР на відмову Тимчасового уряду на вимоги українського національного руху. Він акцентував на подвійних стандартах Тимчасового уряду, який використовує Україну та її ресурси, але не дає обіцянки на задоволення її «досить поміркованих вимог». Автор наполягає на невідкладному виконанні вимог ЦР.

На проголошення I Універсалу центральна влада відреагувала відозвою «Українському народу», у якій, проігнорувавши ЦР і спираючись на незрозумілі суспільно-демократичні організації України, вдалася до демагогічних обіцянок забезпечити національні права українців у місцевому управлінні, у школах і судах. М. Грушевський розкритикував розпливчатість і невиразність обіцянок Тимчасового уряду у статті «Треба ясніше!» (1917. – № 40).

У статті «Мусимо взяти на розум» (1917. – № 121) ідеться про звіт української делегації, що повернулася зі Всеросійської демократичної наради. Висновки делегації (російська демократія втрачає важелі управління державою, тому не може вирішити національне питання) спонукали лідера ЦР підштовхувати українців не чекати на рішення Всеросійських Установчих зборів, а розпочинати організацію Установчих зборів України.

Однією з найважливіших публікацій стала стаття «Проект української Конституції» (1917. – № 154. – С. 1–2), написана з метою ознайомлення українців з основами майбутньої Конституції. У статті, яка вийшла в день ухвали ЦР III Універсалу, М. Грушевський сформулював шість головних частин проекту Конституції: про автономію, про вищий законодавчий орган Всенародні збори України, про Генеральний суд, про зв'язок із західноукраїнськими землями, про право на самоврядування та ін. Українці вперше отримували широкі політичні права та свободи.

Проголошенню IV Універсалом повної державної незалежності Української Народної Республіки присвячена стаття «Великий обов'язок» (1918. – № 10), де автор висловив щире сподівання на об'єднання політичних сил, які після проголошення незалежності відкинуть міжпартійну конкуренцію, спрямують «всі сили, всю енергію, всю волю, всю працю, весь розум, всі засоби» на будівництво нової держави.

М. Грушевський брав активну участь у розробці державної символіки України. У «Народній волі» надруковано 2 статі про український герб: перша – «Державний герб України» (1917. – № 159), друга – «Український Державний герб» (1918. – № 19), пов'язана з затвердженням герба УНР 12 лютого 1918 р. У публікаціях він розглянув історію українських гербових знаків і схвалив затвердження герба УНР, зазначивши, що він питомий, незапозичений і буде «вибиватись... як знак нашої одвічної державної історії». Так само спиратися на історичну традицію М. Грушевський спонукав у статті «Про монетну українську одиницю» (1918. – № 193), обґрунтувавши необхідність введення гривні, яка була грошовою одиницею ще «за нашої старої держави».

Не оминав лідер ЦР таку гостру політичну, економічну й соціальну проблему, як земельне питання. Про це йдеться у статті «Святі права» (1918. – № 52).

За кілька днів до гетьманського перевороту, передбачаючи зміну влади, голова ЦР написав сповнену гіркоти й застережень статтю «Стара історія» (1918. – № 59). У матеріалі піддано гострій критиці поведінку його опонентів, бажання яких вирішити дрібні класові інтереси за допомогою окупаційної адміністрації він трактував як зраду національних інтересів. Досвідчений історик, справжній лідер, щирий патріот, М. Грушевський провів історичні паралелі з Переяславською радою, застерігаючи: «Другий раз робити ту саму помилку не можна. За се нема виправдання. Схаменіться, люди!». Якими пророчими виявилися ці слова в контексті того часу та й сьогодні!

Про величезне прикладне значення цих статей свідчить той факт, що одразу після виходу у Києві, їх передруковували львівський часопис «Діло», віденський «Ві-

стник Союзу визволення України». А також одночасно, як зазначив В. Верстюк, великими накладками виходили брошури: два видання брошур по 30 тис. примірників «Якої ми хочемо автономії і федерації», «Хто такі українці і чого вони хочуть» і «Звідки пішло Українство і до чого воно йде». Брошура «Українська Центральна Рада й її Універсали: Перший і Другий» вийшла у світ накладом 13,5 тис. прим. [2, с. IX].

Висновки та перспективи. Під час революційних подій в Україні 1917–1918 рр. М. Грушевський виявив блискучий хист організатора, оратора, публіциста. Розробляючи ідейно-теоретичні підвалини українського національно-визвольного руху, він став його теоретиком-ідеологом і безпосереднім учасником. Очоливши Центральну Раду, сформував її стратегію. Український народ, масово долучаючись до руху, потребував усвідомлення та чіткого визначення його найважливіших завдань. Щоденники «Нова Рада», «Народна воля» були важливими каналами безпосереднього зв'язку та впливу на загал керівника Центральної Ради. Його публікації висвітлювали найгостріші політичні, економічні та соціальні проблеми, серед яких насамперед національне, питання прав і свобод українців, об'єднання політичних сил, державної символіки, земельне.

Публіцистика М. Грушевського сприяла подоланню суперечностей між поступовцями, соціал-демократами, есерами, націоналістами й самостійниками та об'єднанню їх у єдиний національно-визвольний рух. Його політичний і публіцистичний хист забезпечили українському рухові єдність і монолітність. Апелювання М. Грушевського до української історії, застороги вчитися на помилках минулого завжди актуальні та стимулюватимуть як істориків, так і журналістикознавців до нових досліджень.

1. *Богуславський О.* Преса міжвоєнної української еміграції і боротьба за незалежність України : історичний шлях, досвід, дискусії : моногр. / Олег Богуславський. – Запоріжжя : Просвіта, 2008. – 452 с.

2. *Верстюк В.* Доба Центральної Ради в публіцистичній спадщині М. Грушевського / Владислав Верстюк // Грушевський М. Твори : у 50 т. / Михайло Грушевський. – Львів : Світ, 2007. – 432 с. – Т. 4. Кн. I : Серія «Суспільно-політичні твори (доба Української Центральної Ради березень 1917–квітень 1918)». – С. V–XVI.

3. *Георгієвська В.* Михайло Грушевський – партійний публіцист / Георгієвська Вікторія // Образ : наук. журн. – Суми ; Київ, 2016. – Вип. 3 (21). – С. 66–71.

4. *10 ключових діячів Української революції* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bbc.com/ukrainian/features-40118493>. – Дата доступу: 17.08.2017.

5. *Калакура Я.* Історіографічні студії Михайла Грушевського: досвід і уроки / Ярослав Калакура // Україна–Європа–Світ : міжнарод. зб. наук. праць. Сер.: Історія, міжнародні відносини. – Тернопіль, 2016. – Вип. 17. – С. 203–215.

6. *Нечиталюк М.* Реформатор української журналістики (М. С. Грушевський у «Літературно-науковому віснику» першого періоду видання) / М. Ф. Нечиталюк // Вісн. Львівського університету. – Сер.: Журналістика. – 1992. – Вип. 17. – С. 56–63.

7. *Сидоренко Н.* Багатогранна постать (Михайло Грушевський на ниві журналістики) / Сидоренко Наталя // Образ : наук. журн. – Суми ; Київ, 2016. – Вип. 3 (21). – С. 54–59.

8. *Сидоренко Н.* Історія української журналістики. Особистості XIX–XX століть: навч. посіб. / Наталя Сидоренко. – К. : ВПЦ «Київ. ун-т», 2012. – С. 44–50.

UDC 007 : 344 : 070

The Ukrainian revolution in M. Hrushevsky's publicism (1917–1918)

Herasymchuk Nadiya, PhD (Social Communications),

Taras Shevchenko National University of Kyiv, The Institute of Journalism, 36/1, Melnykova St., Kyiv, 04119, Ukraine, e-mail: journ@univ.kiev.ua

The article deals with the journalism of M. Hrushevsky's period of the Ukrainian Revolution of 1917–1918, when he headed the Ukrainian Central Rada, formed its strategy. Urgency is due to the lack of scientific research sources of M. Grushevsky's publicity of this period, in particular, its influence on

revolutionary events. And also about the scientist's contribution to the theory of creating the state of the period of the February revolution. Having developed the ideological and theoretical foundations of the Ukrainian national liberation movement, he became his ideological theorist and direct patrisipent. Ukrainian people, which massively joined the movement, it was necessary to understand and clearly define its most important tasks. The object of the research is daily newspapers «Nova Rada», «Narodna volia», which have become important channels for its direct communication and patrisipent influence on the Ukrainian people. The purpose of the research is to find out the problematic and thematic aspects of the publications of these diaries, their role in the Ukrainian national liberation movement. While working on the materials of newspapers, methods of content analysis, generalization, problem-thematic method were applied, which allowed to determine their problems. It was found out that the problematic of M. Hrushevsky's publicism is the national question, the rights and freedoms of Ukrainians, the unification of political forces, state symbols, the land issue. The conclusions of the study are that M. Hrushevsky's political and publicistic skills provided the Ukrainian movement with unity and monolith. His appeal to Ukrainian history, the warning to learn from the mistakes of the past are always relevant and will encourage both historians and scholars in the field of journalism to new research.

Key words: national liberation, «Nova Rada», «Narodna volia», revolution.

Украинская революция в публицистике М. Грушевского 1917–1918 годов Надежда Герасимчук

В статье рассматривается публицистика М. Грушевского периода украинской революции 1917–1918 гг., когда он возглавил Украинскую Центральную Раду, сформировал ее стратегию. Разработав идейно-теоретические основы украинского национально-освободительного движения, он стал его теоретиком-идеологом и непосредственным участником. Объект исследования – ежедневные газеты «Нова Рада», «Народная воля», которые стали важными каналами его непосредственной связи и влияния на украинский народ. Цель статьи – выявить проблемно-тематические аспекты публикаций указанных дневников, их роль в украинском национально-освободительном движении. Во время работы над материалами газет применены методы анализа содержания, обобщения, проблемно-тематический метод, что позволило определить их проблематику. Выяснено, что проблематикой публицистики М. Грушевского является национальный вопрос, права и свободы украинцев, объединение политических сил, государственная символика, земельный вопрос.

Выводы исследования заключается в том, что политический и публицистический талант М. Грушевского обеспечили украинскому движению единство и монолитность.

Ключевые слова: национально-освободительное движение, «Нова Рада», «Народна воля», революция.

1. Bohuslavskyj, O. (2008), The press of Ukrainian emigration in Europe between two world wars and fight for the independence of Ukraine: historical path, experience, discussions, Education, Zaporizhzhia, 452 p.

2. Verstyuk, V. (2007), *The Day of the Central Council in the journalistic heritage of M. Hrushevsky*: Hrushevsky, M. Works in 50 vol., Svit, Lviv, vol. 4, book 1, pp. V–XVI.

3. Georgiievska, V. (2016), «*Mykhailo Hrushevsky as a Party Publicist*», *Obraz*, iss. 3 (21), pp. 66–71.

4. 10 key figures of the Ukrainian Revolution, available at: <http://www.bbc.com/ukrainian/features-40118493> (accessed 17 August 2017).

5. Kalakura, Ya. (2016), «*Historiographical studios of Mykhailo Hrushevsky: experience and lessons*», *Ukraina–Evropa–Svit*, series: History, International Relations, vol. 17, pp. 203–215.

6. Nechytaliuk, M. (1992), «*Reformer of Ukrainian journalism (M. S. Hrushevsky in «Literaturno-naukovomu visnyku» of the first period of publication)*», *Visnyk Lvivskogo universytetu (Bulletin of Lviv University)*, series: Journalism, iss. 17, p. 56.

7. Sydorenko, N. (2016), «*Many-sided Person (Mykhailo Hrushevsky in the field of journalism)*», *Obraz*, iss. 3 (21), pp. 54–59.

8. Sydorenko, N. (2012), *History of Ukrainian journalism: personalities of the XIX–XX centuries: textbook*, Publishing and Polygraphs Center «Kyiv University», 159 p.

Стаття надійшла до редакції 05.09.2017